

До 45-річчя наукової бібліотеки
Хмельницького національного університету

*Ми в душах
храм будуємо...*

УДК 021.2 (477.43)

Д72

ББК 78.34(2)

Рекомендовано до друку на засіданні методичної ради наукової бібліотеки Хмельницького національного університету, протокол № 2 від 8.05.2007

Драчук Р.В., Іщенко Л.І.

Д72 Ми в душах храм будуємо... – Хмельницький: ХНУ, 2007. – 63 с.

В брошурі розкривається просвітницька робота наукової бібліотеки Хмельницького національного університету.

Містить інформацію про традиційні та нові форми і методи масової роботи книгозбірні за 2002–2007 роки та подаються матеріали до просвітницьких заходів.

Видання розраховане на фахівців бібліотечної справи та вчителів.

ББК 78.34(2)

© Драчук Р.В., Іщенко Л.І., 2007

© ХНУ, оригінал-макет, 2007

Передмова

Бібліотека вищого навчального закладу є не тільки засобом забезпечення доступу студентів до знань та інформації, але і просвітницьким осередком, який сприяє вихованню гармонійної, морально досконалої особистості, відкритої до інтелектуального та творчого розвитку. Через художнє слово, музику і живопис, через постійне спілкування з літературою книгозбірня, як центр інтелектуального життя не лише університету, а й міста, багато робить для підвищення загальної культури студентської молоді.

Нові вимоги, які висуває суспільство в підготовці фахівців, обумовили необхідність реформування завдань наукової бібліотеки Хмельницького національного університету, форм і методів просвітницької роботи. Ми ставимо за мету виховувати у майбутнього фахівця широкий світогляд, внутрішній зміст на основі знайомства з кращими зразками вітчизняної та світової культури. Тому проводимо значну роботу із залучення студентів до вивчення зразків національного і світового мистецтва та літератури, розвитку у них художнього смаку. Саме відкриття нових імен видатних історичних, культурних діячів різних епох і народів через знайомство з їх життєвим та творчим шляхом сприяє розширенню світогляду студентів, спонукає звертатись до творів та наукових праць цих особистостей, зрештою, підвищує престиж просвітницької установи.

Гуманістична парадигма розвитку освіти ставить перед бібліотекою нові завдання. Для нас важливо не лише те, який фахівець вийде у світ після закінчення університету, а й якою буде особистість. Бо особистість – це громадянськість, культура і інтелект, професіоналізм. З давніх-давен все новим і новим поколінням людства книга несе глибокі знання, хвилюючі почуття, неспокій думок. Щиро віримо в те, що молодь, з якою ми працюємо, буде завжди переживати чарівні почуття першовідкриття книги і пронесе цей скарб через усе своє життя.

Книжкова виставка як засіб реалізації освітньої функції бібліотеки

Книжкові виставки в бібліотеці залишаються однією із важливих форм просвітницької роботи та пропаганди літератури. Вони входять до складу різних комплексних заходів, є самостійною формою розкриття документального ресурсу книгозбірні та мають за мету пропонувати читачам кращі наукові, навчальні, виробничо-технічні, науково-популярні та художні книги. Книжкова виставка – це погляд на світ, на творчість, це засіб поєднати думку бібліотекаря з думкою користувача, що є великою цінністю в задоволенні запиту.

Виставки є своєрідною візитною карткою бібліотеки. Щороку в книгозбірні експонується в середньому близько 70 виставок. Завдяки їм читачі мають змогу дізнатися не лише про книжкові багатства, але й про стиль бібліотеки, фонд певного відділу. Так, наприклад, у відділі економічної літератури у 2005 році експоновано 17 виставок з бізнесу та управління підприємствами, маркетингу та реклами. (“Управління економічними системами”, “Мистецтво глобальної думки – основа успішного бізнесу”). Відповідно у відділі природничо-технічної літератури – з машинобудування (“Високі технології в машинобудуванні”), з радіотехніки та екології (“Екологія: XXI століття” – віртуальна виставка до Всесвітнього дня охорони навколишнього середовища). У відділі навчальних абонементів – виставки для першокурсників та студентів заочної форми навчання на допомогу дипломному проектуванню. У відділі літератури гуманітарного профілю – з історії культури та народознавства, мовознавства та історії “Зимова казка” (зимові свята та обряди), “І нарекли Устимом” (до 220 річчя з дня народження У. Кармелюка) та багато інших.

Особливого значення просвітницький аспект виставкової діяльності набуває на сучасному етапі, коли основною проблемою освіти стає не просто засвоєння постійно зростаючого об-

сягу знань чи орієнтація в неконтрольованому потоці інформації, але і отримання, створення знання, якого немає, та необхідність в якому назріла. Бібліотечна виставка, як синтетичний продукт на основі різноманітної інформації, і створює таке нове знання.

Форми сучасних книжкових виставок в нашій бібліотеці надзвичайно різноманітні:

Виставки-календарі (“Петро Могила – митрополит, вчений, політичний діяч”);

Виставки-персоналії (“30 років служіння науці”, присвячена зустрічі з ректором університету Скибою М.Є.);

Виставки-вернісажі та виставки-галереї (“Графіка Костянтина Годимчука”);

Виставки-вікторини (Як добре Ви знаєте “Кобзар”);

Виставки-роздуми (“Плекаймо рідну мову!”);

Виставки-презентації (“Публікації молодих вчених гуманітарно-педагогічного інституту”);

Виставки-поради (Для вас, першокурсники.);

Виставки-мандрівки (Сторінками журналу ”Всесвіт”);

Віртуальні виставки (“Славетні жінки України”);

Вийзні виставки (“Наукові праці викладачів університету”).

За останні 5 років виставкова робота в бібліотеці суттєво змінилась, але не за кількісними показниками, а за змістом та стилем оформлення. Пошук нових підходів до організації тематичних книжкових виставок проявляється в урізноманітненні їх видів та напрямків. Суттєвою відмінністю їх від традиційних розгорнутих тематичних виставок минулих років є: оформлення і дизайн, невелика кількість літератури, наявність допоміжних елементів, численних цитат та анотацій, графіків та таблиць, ілюстрацій та іншого матеріалу, що забезпечує діалог з читачем. На виставках є Інтернет-адреси, що дають змогу читачам отримати більш повну інформацію з даної теми.

В оформленні тематичних виставок проявляється духовний та професійний потенціал наших бібліотекарів, їх винахідливість, творчий підхід, можливість виразити своє світосприйняття, проявити свій естетичний смак, читацькі уподо-

бання, індивідуальні якості як фахівця, так і особистості. Тому цікавою в нашій книгозбірні є “Авторська виставка”. Вона привертає увагу читача до її творця – бібліотекаря, до його творчої індивідуальності. При цьому, не змінюючи основну мету виставки – реклами документальних ресурсів, авторський варіант гармонійно активізує загальнокультурні та професійні знання бібліотекаря. “Авторська виставка” – відображення його світогляду, інтелекту, життєвого досвіду, самовираження особистості. Відвідувачі мають можливість взнати прізвище автора виставки, прочитавши його на експозиції.

Літературна вітальня гостинно запрошує

Багато років поспіль у бібліотеці діє літературна вітальня. Саме тут проходять мистецькі години й поетичні композиції, вернісажі й години музики, читацькі конференції та альманахи подорожей. Останніми роками в формах роботи відбулось певне зміщення акцентів. На зміну пафосним композиціям, сухим лекціям прийшли такі форми роботи, як вечір-вікторина “Гортаючи сторінки “Кобзаря”, година-екскурс “Сім чудес світу”, урок-роздум “Близьке й далеке світло Петра Могили”, година-трибунал: “Ціна Великого експерименту: голодомор на Поділлі”, урок-концерт “Едіт Піаф – співуче серце Франції”, “Як учили наші предки”: актуальний діалог на теми моралі; цікавий урок з економіки “Адам Сміт. Портрет неухважного професора”; година педагогічних роздумів “Під прапором надії Януша Корчака”, огляд-пошук “Таємниче золото конкістадорів. Великі географічні відкриття”.

Проведенням заходів опікується сектор просвітницької роботи, у якому трудяться справжні фахівці своєї справи, люди з покликанням та широкою ерудиції. Працюючи у команді, сприяючи розвитку почуття прекрасного, формуванню естетичного смаку, умінню розуміти і цінувати твори мистецтва, красу і багатство природи та людини, вони започаткували цілу низку оригінальних циклів просвітницьких заходів, таких як: “Презентація книг із серії “Сто великих...”, “Абетка відомих імен”, “Відкриття минулого заради майбутнього”, мистецькі уроки “У храмі муз”.

Багато цікавого взнали студенти, відвідуючи заходи, що були присвячені презентаціям книг із серії “Сто великих...”.

Низку знаменитих особистостей розкрили перед слухачами заходи циклу “Абетка відомих імен”. Особливо хотілось би згадати:

– літературознавчі години: “Феномен Агатангела Кримського”, “Пекельні кола Годося Осьмачки”;

– годину роздумів “Руйнівник ілюзій Зігмунд Фройд” (до 150-річчя від дня народження);

– інформаційні години: “Невідомі грані особистості: Богдан Хмельницький-економіст”; “Великий людинознавець” (до 75-річчя від дня народження Григора Тютюнника); “Уроки Бернарда Шоу” (до 150-річчя від дня народження); “Доля і твори Фітцджеральда та Фолкнера”;

– години цікавих повідомлень “Дещо стосовно Ейнштейна”; “Талант і талант Павла Чубинського”;

– годину філософських роздумів “Мудрець із провінційного університету” (до 280-річчя від дня народження І. Канта)

Якщо людина пам’ятає минуле – вона творитиме прекрасне майбутнє. Тому завжди будуть актуальними для молодого покоління заходи із циклу. “Відкриття минулого заради майбутнього”:

– актуальний діалог на тему: “Трипільська культура в історії України”;

– години цікавих повідомлень: “Великий дилетант, або Три життя однієї людини. Генріх Шліман”; “Динамітний король” (до 170-річчя від дня народження Нобеля); “Сага про Ярославових доньок”; урок-роздум “Близьке й далеке світло Петра Могили”.

Як відомо, мистецтво робить людей вихованими, чесними, освіченими, добрими. Ми намагаємося виховати ці прекрасні людські якості у студентської молоді, пропонуючи їм такі теми із циклу “Мистецькі уроки “У храмі муз”:

– “Під знаком Врубеля” (до 150-річчя від дня народження великого художника);

– “...Вас запрошує Софіївка” (урок-подорож, присвячений Європейському дню парків);

– “Реквієм за Моцартом” (2006 рік проголошений ЮНЕСКО роком Моцарта);

– “Фредді Меркюрі: життя після смерті” (до Всесвітнього дня боротьби зі СНІДом);

– “Культура епохи Просвітництва”;

– “Сім чудес світу”;

- “Володимир Висоцький: людина, легенда, міф”;
- “Трипільська культура”;
- “Керамічні обереди”.

Уже стало традицією щорічно святкувати Шевченківські дні. Вони супроводжуються циклами заходів: книжковими виставками – “У колі Шевченкових друзів”, “Ми пам’ятаємо тебе, Тарасе!”, “І полинуло мудре Тарасове слово...”; тематичними оглядами – “Шевченко – художник”, “Шевченко і Поділля”, “Жінки в житті Шевченка” та численними просвітницькими заходами. Особливо хочеться відмітити вечір поезії “Гортаючи сторінки “Кобзаря”, в якому брали участь студенти. Вони читали безсмертні рядки “Заповіту”, “Катерини”, “Сон” та багато інших творів. Нова форма роботи – урок-роздум “Провісник волі. Шевченко і Кирило-Мефодіївське братство” змушував студентів висловлювати свою думку по даній темі, вступати в полеміку. Літературно-мистецька година “На вічному шляху до Шевченка” пройшла за участю письменниці Р. Молчанової та директора міського центру соціальної допомоги молоді Грошко Н.В. Літературно-музична композиція “Нас єднає Шевченкове слово” проходила як великий загальноуніверситетський захід, в якому брали участь не лише працівники бібліотеки, а й студенти та викладачі. Вони декламували вірші поета, виконували пісні на його твори. Цікаво пройшла літературна композиція “Дні жаданої волі”, присвячена 165-річчю з дня викупу Т.Г. Шевченка з кріпацтва.

Щороку відмічає бібліотека Всесвітній день книги та авторського права. Усні журнали “Турин – світова столиця книги” і “Живи, книго”, альманах подорожей “Мудрість тисячоліть”, “Першодрукар Іван Федоров” справили на читачів незабутнє враження. Окрім змістовної розповіді працівників бібліотеки та цікавої книжково-ілюстративної виставки студенти мали можливість спостерігати за тими подіями, про які розповідалось, подорожуючи за допомогою чудових, майстерно створених слайдів.

Традиційними є заходи, присвячені мові. У 2004 році це був усний журнал “Сторінки історії української писемності”. Свято вдалося, було яскравим і змістовним. Особливістю його

був елемент театрального дійства. Студенти показали присутнім уривки з вистави “Кайдашева сім’я” Нечуя-Левицького. Звучала чудова мова українського класика. На заході були присутні справжні друзі бібліотеки – викладачі Ткач В.О. та Приймак І.В.

У 2006 році цікаво пройшла літературознавча година “Великий людинознавець”. Вона була присвячена видатному письменнику ХХ ст. Григору Тютюннику. Під час заходу молодь дізналася про те, що письменник плекав рідну мову, як мати дитя, знав її блискуче і заповів нам у спадок, щоб ми нею користувалися. Цей захід – приклад тісної співпраці не лише солідної, “дорослої” частини університету, а й самих студентів з бібліотекою, заради яких проводиться просвітницька робота. Літературну годину замовляла студентська рада університету та департамент “Ми – українці”. Головне досягнення – неформальне спілкування зі студентами, які чітко усвідомлюють, що вдячна пам’ять строку давності не має, і бесіди на болючу тему української мови потрібні, щоб ми пам’ятали своє коріння.

Аналізуючи тематику просвітницьких заходів 2002–2007 рр., хочеться відмітити помітне їх збільшення з історії та культури України, краєзнавства та народознавства. Їх розкриття сприяє вихованню у студентів таких якостей українського патріота та громадянина, як історична пам’ять, національна свідомість й самосвідомість; стійкий характер і світогляд; активно-перетворююча позиція, спрямована на гуманізацію відносин між людьми; утвердження загальнонаціональних інтересів.

Години духовності і народознавчі читання про видатних історичних діячів та гетьманів виховують гордість і шану до власної історії. Цікавою і змістовною була презентація книги “Козацьке лицарство – основа національного виховання” (2005), яку бібліотека провела спільно з представниками Подільського полку характерного козацтва.

Активна участь у просвітницьких заходах читацької аудиторії заохочує студентів до читання додаткової літератури, адже багато з них беруть участь у студентських конференціях. Ось їх тематика за останні роки:

– “Франко відомий і невідомий”. Тематика конференції була актуальною, оскільки 2006 рік в Україні згідно з указом Президента було оголошено Роком Франка. Для молоді було розгорнуто виставку останніх ювілейних публікацій про Каме-няра, звучали безсмертні вірші українського генія. Під час за-ходу з’ясувалося, що, крім загальновідомих речей з підручників, існує ще багато невідомого в творчості та життєвому шляху І. Франка. Хочеться вірити, що розмова спонукала студентів до думання, до бажання не з примусу, а з власної доброї волі взяти з полиці томик класика і погортати його.

– “Володимир Винниченко: між музами і політикою” (2006). Конференцію було проведено разом з кафедрою історії та країно-знавства до 125-річчя від дня народження В. Винниченка. Висту-пи студентів не тільки розкривали маловідомі сторінки жите-пису письменника, політика, історика, а й досліджували його щоденникові записи, твори для дітей, аматорські малярські ро-боти. Привертала до себе увагу яскрава та змістовна книжкова виставка. Захід не просто дав інформацію про конкретне життя конкретної людини, а сприяв глибокому засвоєнню того духов-ного багатства, носієм якого був і сам В. Винниченко, і його творча спадщина.

Вичерпні доповіді студентів, які готувались до виступів у бібліотеці, ще раз довели, що книгозбірня є не лише активним учасником та помічником у навчальному процесі, а й необ-хідним джерелом додаткових знань, котрі підвищують загальну культуру, окрім того являється центром змістовного дозвілля.

Оскільки 2004 рік було проголошено роком Польщі в Ук-раїні, то з 5 по 15 травня проходила декада польської культури. В рамках заходу були підготовлені: експозиція “Україна і Поль-ща без кордонів”, книжково-ілюстративна виставка “Українсько-польські відносини ІХ–Х ст.”, лекція, присвячена життю і твор-чості польського педагога Януша Корчака.

Не залишають без уваги працівники бібліотеки таке важ-ливе питання, як здоровий спосіб життя студентської молоді. З цією метою проводились:

- цикл оглядів літератури “Наркоманія без сенсацій”;
- вільний час спорту (Зустріч з студентами-майстрами спорту);

- все про СНІД (Зустріч з лікарем-фахівцем);
- з усмішкою про спорт (літературно-музична година).

Два рази на рік – в лютому та вересні – працівники сектору просвітницької роботи бібліотеки виступають перед заступниками деканів з виховної роботи у присутності начальника управління Байдич Л.Е. з інформацією про заходи, що заплановані на календарний рік. Кураторам груп пропонуються плани роботи, перелік заходів, які можна замовити особисто або телефоном та взнати про дату їх проведення на сайті бібліотеки. Ця тісна співпраця давно налагоджена і дає свої результати.

Просвітницькі заходи не завжди проходять у стінах бібліотеки. Дуже часто студенти запрошують працівників бібліотеки в аудиторії та студентські гуртожитки. Приємно бачити зграйку студентської молоді, яка обступила виступаючого і не відпускає, задаючи питання, дякуючи за цікавий та змістовний захід. А ще більш приємно відчувати задоволення від своєї роботи, від того, що твоя праця, твої слова залишили світлий слід в серцях студентів. І тому стають зрозумілими слова зав. сектору просвітницької роботи, яка написала: “Люблю бібліотеку. Її ще не розбуджені ранком стіни, стомлений ліфт, переповнений читальний зал. Люблю зворушливу наївність першокурсників, які впевнені, що бібліотекар мусить знати все. Люблю зарозумілість чи навіть зверхність старшокурсників, котрі вже мають сумніви в обізнаності бібліотекаря. Люблю і поважаю...”

Працівники бібліотеки беруть активну участь в просвітницькому та громадському житті міста. Вони виступають на літературних вечорах подільських поетів та письменників, на творчих вечорах художників. Серед значимих подій останнього періоду варто відзначити виступ головного бібліотекаря Леденьової Н.Д. на міжнародній науково-практичній конференції “Микола Островський на сторінках історії та у нашому житті” з науковим повідомленням “Микола Островський і виховання молоді”.

Вікно у великий світ: робота клубу цікавих зустрічей

Найвищий рейтинг серед бібліотечних заходів мають зустрічі із цікавими особистостями. Тому при бібліотеці університету ось уже 12 років активно діє “Клуб цікавих зустрічей”, який став центром культурного і інтелектуального спілкування.

Знання історії країни починається з вивчення історії міста та знайомства з людьми, які в ньому живуть. Для студентів завжди актуальними є цикли зустрічей: “Видатні діячі культури і мистецтва та Подільська земля”, “Поділля, колиско і доле...”, “... Бо називається Поділлям земля, де маю щастя жити”.

За останні 5 років у клубі побували київський поет Євген Юхниця, подільська поетеса Людмила Савчук, директор літературознавчого музею, член Хмельницької спілки письменників України В.І. Горбатюк, журналіст і поет Ігор Байдак, подільський поет і журналіст А. Ненцінський. До дня виводу Радянських військ із Афганістану була проведена зустріч з учасниками бойових дій та подільськими поетами, авторами книги “Чорний тюльпан”.

Щорічно бібліотека у “Клубі цікавих зустрічей” знайомить своїх читачів із членами товариства ім. М. Реріха, працівниками центру культурного розвитку молоді м. Хмельницького, які із задоволенням проводять лекції на тему: “Суспільство. Молодь. Культура”. Гостями клубу цікавих зустрічей було вокальне тріо “Камертон”, учасники якого розповіли молоді про свою творчість та зачарували її ліричними піснями.

Привертають увагу студентів зустрічі з науковцями університету, де вони дізнаються, що викладачі, які читають їм лекції з різних дисциплін, не обмежуються вузьким колом питань; це цікаві та обдаровані творчі носії культури та знань, які захоплюються музикою та поезією, займаються спортом. Приємні враження залишили по собі зустрічі з ректором Хмельниць-

кого національного університету професором М.Є. Скибою; радником ректора професором. Сіліним Р.І. та презентація його книги “Нові горизонти науки”; професором Сагач Г.М. – “княгинією риторики”; з поетесою, викладачем університету Тетяною Дмитрієвою. Саме тут, в затишних стінах бібліотеки, повному розкрились їх неординарні особистості.

Бібліотека охоче пропонує свої зали митцям, які влаштовують тут виставки художніх творів. Молодь мала змогу познайомитися у літературній вітальні бібліотеки з картинами Олени Скорупської, Костя Годимчука, репродукціями картин М. Реріха. А подільський художник, доктор наук, академік МАФОб (м. Київ) Едвард Міляр подарував бібліотеці колекцію своїх картин, які завжди будуть прикрашати стіни “Літературної вітальні”.

Зворушливими для студентів є зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни, які щороку проводяться до світлого Дня Перемоги. Сивочолі ветерани розповідають молоді про ті важкі та героїчні роки, коли вони, будучи юнаками, щоденно дивлячись смерті у вічі, захищали Вітчизну. Вражаючою та хвилюючою була зустріч студентів з в’язнями концтаборів Сторожук Т.М., Швед І.А., Бродським П.М., Крицькою Г. та з політв’язнями радянських часів – людьми, які стали свідками багатьох подій і перенесли на собі голод, холод, жах фашизму, сталінських і брежнєвських репресій у мирний час.

Колегам-бібліотекарям, вчителям шкіл, всім, хто займається виховною та просвітницькою діяльністю, пропонуємо матеріали, які ви зможете використати у своїй роботі. Серед них:

– літературно-мистецька година “На вічному шляху до Шевченка”;

– урок-роздум “Книга на тлі доби” (До Всесвітнього дня книги і авторського права);

– година цікавих повідомлень “Дещо стосовно Ейнштейна”.

Літературно-мистецька година "На вічному шляху до Шевченка"

Як тільки природа пробуджується до весни, на українську землю приходить свято – день народження її генія і пророка Тараса Шевченка.

Шевченко... І його творчість, і сама особа та особистість поета й художника ось уже друге століття є темою численних досліджень, темою для кандидатських і докторських дисертацій, "грошовою обкладинкою" нарешті.

І ось тепер, коли Україна вступила в щорічні Шевченківські дні, ми з вами зустрічаємось, щоб розібратись, що значить постать Кобзаря для кожного із нас. Наш захід називається "На вічному шляху до Шевченка".

Доля подарувала поетові лише 47 земних років. Багато це чи мало? З них – 24 він був кріпаком, ще 10 – на засланні в оренбурзьких степах. Отже, воля, іноді її можна назвати умовною, супроводжувала Шевченка близько 13-ти років. Вміщуючи таку постать у звичні для нас хронологічні координати, ми не завжди можемо збагнути й осягнути таємницю його духу...

Представлені книги всеукраїнської Шевченкіани, статті періодики, репродукції його картин, ілюстрації до його творів викликають не тільки інтерес, а й бажання ще й ще перечитувати, всотувати його безсмертне, апостольське слово, звернене до нації взагалі і до душі кожного українця зокрема. Кожне слово поета, кожна мелодія його пісень, світло майстерних картин кличе нас на прощу, на поклін до нашого пророка.

Перед вами мученицьке життя того, хто був кріпаком, а став велетом духу та слова пророчого, що не меркне у віках.

Як за радянських часів Шевченко був в Україні офіційним символом, так і тепер, уже в незалежній державі, ставлення до нього не змінилося: його творчість вивчається поверхо. Виробився певний штамп у висвітленні образу поета – однобічний, застиглий.

Тож давайте спробуємо зробити майже неможливе: уявімо собі його не пам'ятником, не класиком, а живою людиною. Живий Шевченко – багато в чому несподіваний, динамічний, контрастний, трагічний. Він – це наша жива мова, наш національний дух. Осягнення глибин людського генія Тараса Шевченка, його спадщини, його впливу на все національне життя – це теж постійний живий процес. Осягнення Шевченка – це осягнення, якому немає меж.

Шевченко – пророк. Він виразив те незмінне, що тепер називають менталітетом української нації – і український гумор, і смуток, і любов до природи – і, головне любов до України, любов до людини.

Шевченко супроводжує нас все життя. Святкувалося вже багато ювілеїв нашого генія. Та не все в його біографії досліджене, з'ясоване, далеко не все сказано так, як воно було насправді. Ми в нашій самовпевненості, зарозумілості вважаємо, що знаємо про Шевченка все або майже все. Але це не так. Нове осмислення його стражденного життя ще попереду. Наближається нове відкриття Тараса Шевченка. Не того, що в кожусі звів вуса і хмуриць брови, а того молодого концептуала, за яким пропадала княжна Репніна, того циніка-академіка, що ходив по елітних салонах, почитуючи російським аристократам вірші “на непонятном язике”. Він носив гарно пошитий сюртук з жилетом і краватку. Тільки на трьох чи чотирьох фото Шевченко – в своєму канонічному пейзажному образі, на решті світлин – він в звичайному європейському одязі (до нас дійшло десятків зо два фотознімків поета).

Абсолютний поетичний слух поета де в чому, як пишуть тепер дослідники, навіть зашкодив авторові: його вірші настільки народні, що здаються ледь не простим фіксуванням фольклору. Бо виникає думка, що не така вже й велика заслуга людини, котра взяла й записала слова, які витали в повітрі. Тим більше, що його тексти, в свою чергу, стали фольклором. Навіть його філософська лірика висловлена в формі народної поезії.

За свої 47 літ він зумів змінити культурний код нації. Не багатьом героям таке вдавалось. Він жив в екстремальних умовах, екстрім породив героя. Навчання в Академії вознесло його, приїзд в Україну переорав. Він повернувся до Києва, щоб втратити Батьківщину надовго. З усіх кирило-мефодіївців його покарано найжорстокіше. Нині доводиться чути, що “революціонер Шевченко” – це вигадка москалів. А за що ж тоді його заслали в степи безкраї, з заборonoю писати і малювати?

Кожна епоха має своє уявлення про Шевченка, формує і сприймає його образ. Його заганяли під найрізніші стандарти, його намагалися причесати кожен своїм гребінцем.

Господи! Яким тільки не силкувалися кон’юнктуристи виставити Тараса Шевченка перед очі і його рідного народу, і всього світу! То хто ж ви такий, Тарасе Григоровичу? “Хохлацкій радикал”? Людина у типовому українському кожусі та смушевій шапці? Такий собі “малороссийский” поет, “кажется, привилегированный”? А може ви, Тарасе Григоровичу, войовничий, непримиренний атеїст, майже печерний безбожник?

Притчею во язицех став Шевченків кожух та смушева шапка, що їх підкреслено носив поет і в Петербурзі, навіть буваючи у найвищих світських колах. Та й інше носив, і цілком заслужене звання академіка мав, не забувайте про це.

Кого лише не робили з Тараса Шевченка – і бронзового ідола, якого в усі часи прагнули “залучити до своїх лав” політичні партії, і людину, переобтяжену власними комплексами (зараз це модно щодо видатних діячів минулого, бо ті нічого не можуть сказати на свій захист), у школах на його творчість “наводять хрестоматійний глянець”. Можливо, вже час сприймати Кобзаря як надзвичайно талановитого поета і людину складної долі? Може, досить “висмикувати” уривки з його творів, перекручувати їх зміст, аби підлаштувати під будь-чий інтереси?

Людська історія – то неймовірний біль. Життя безкінечно тяжке. Але аж надто воно тяжке внизу. Шевченко, який вийшов з сирітства, з кріпаччини, як ніхто в світовій літературі, фіксує

людський біль. Цей біль із найбільшою, може, найстрашнішою художньою силою передав саме він.

Заявити, що Шевченко – геній, це сказати про поета все і нічого. Є ще одна унікальна якість – бути сучасним. Наш Кобзар – поет для всіх. Його з задоволенням читають діти. Сивочолі академіки, суворі політики, сентиментальні домогосподарки – всі знаходять щось своє у Шевченка, і кожен впевнений, що саме до нього одного-єдиного промовляє поет своїм небайдужим словом. І все це ми відчували, розуміли, а от висловити свої почуття, свій біль і муку не змогли. За нас це зробив Шевченко. І для нас. І ось уже майже півтори сотні літ людство зачудовано вслухається в Шевченкове слово. На його сучасників вірші Кобзаря справили приголомшливе враження. Вражають вони і зараз. Ось послухайте. (Студенти читають свої улюблені поезії).

Смолоскип Шевченкового заповіту “Обніміться ж, брати мої!” вивів Україну тернистою і довгою дорогою у коло вільних народів світу. І сьогодні, у “вольній, новій” державі, Тарасове слово продовжує наснажувати нас своєю цілющистю, у ньому ми черпаємо сили для звершень, окреслених пророчим Заповітом.

Кобзареве слово як щит національного безсмертя, поставлене ним “на сторожі коло мертвих і живих, і ненароджених братів своїх”, як джерело невмирущості духу і ключ до скарбів народної душі, вчило всі покоління українського народу великої і святої науки – любити Україну, бути гідними її синами і дочками. На цих аксіомах виховане не одне покоління.

Як часто ми називаємо Шевченка нашим пророком, навіть не задумуючись над сенсом сказаного. Є певний штамп, яким всі користуються. А чи не соромно нам через те, що Україна, змальована в його творах, так схожа на сучасну: ті ж проблеми, люди, недоліки – не змінилося майже нічого, попри революції, війни, глобалізацію та Інтернет? На наших вулицях ті ж самі жебраки, перед матерями-покритками постають аналогічні проблеми... То ж невже ми нічому не навчилися у поета?

Подеколи його доречно й не зовсім цитують, возвеличують, підносять на Олімп слави всі, кому не ліньки. І так “мед”

Шевченкової поезії поволі гіркне. Надто одноманітно звучать слова, надто стандартними і типовими стають ситуації, коли “треба” згадати про Кобзаря. Надмірні увага та вихваляння у багатьох викликають зовсім протилежне ставлення до поета. Більшості здається, що ідеалізація невиправдана і непотрібна, а дехто навіть намагається знайти якісь сумнівні докази і переконати нас у тому, що Шевченко насправді був “вурдалаком”. І хоча його портрет висить скрізь (бо так заведено), молодь асоціює прізвище Шевченка з відомим футболістом.

Хто він – світоч нації чи вицвіла ікона? Поки ми це з’ясовуємо, поки ми боремось за Шевченка, у нашій свідомості, у нашому житті все менше місця лишається для спадщини генія. Час від часу звучать затерті, цитовані - перецитовані фрази, але мало хто занурюється у їхній зміст, глибини їх сутності.

Про Шевченка сперечаються, засуджують і возвеличують. Але чи багато знайдеться людей, які прочитали “Кобзаря” або чудову інтимну лірику, сповнену тонких душевних емоцій? Чи знають його як художника, котрий скорив своїм талантом тогочасну російську еліту? (Йде розповідь про живопис нашого класика).

Пропоную всім у це свято взяти “Кобзаря” і пізнати знайомого незнайомця. Прочитати не окремі хрестоматійні твори, а віднайти для себе щось нове, вдуматися у ті речі, що вже котре століття намагається донести до нас людина, чийм іменем оперують зараз багато рухів і організацій. І, можливо, саме тоді здійсниться мрія великого поета – щоб його згадали «незлим, тихим словом».

Кажуть, що поет набуває визнання лише тоді, коли його твори з плином часу не втрачають своєї актуальності. Що ж, поезія Шевченка – гіркий, проте цілющий бальзам, здатний пробудити нашу гідність та національну самосвідомість. І ми потребуватимемо його завжди. В цьому його велич.

Стоси паперу списано, щоб вхопити Шевченкового “синього птаха”. Кожне красне слово про поета – правда, хоча завжди вона лишається неповною.

По-особливому гармонійно і злагоджено звучать, здавалося б, звичні, але, водночас, сповнені глибокого змісту слова. Тут органічно переплелися сум і радість, кохання і тривога, повчання і розпач. І сьогодні його вірші-докори звучать правдиво гірко та влучно. (Слухаємо пісню “Така її доля...” у виконанні тріо Мареничів).

Ви переконалися, що Шевченко для кожного з нас є фантастично живим, емоційним співрозмовником, людиною діяльного розуму та доброти. Його геній в динамічності особистості, яка знайшла спосіб втілити дихання живого голосу, небайдужого серця, якому болить Україна та кожна її людина. Це гарантує Шевченкову сучасність, його проростання крізь віки, крізь нас та прийдешніх. “Вічний, як Україна” – в цій формулі немає перебільшення.

Так, він був людиною з гріхами, з бідною самотності, з жахом неволі. Але головне те, що природа коронувала його геніальною чистотою душі, унікальною відвертістю в розмовах з кожним із нас. До нього за Україну мільйони людей гинули. І після нього гинули, але його приклад все якось перекриває, він є взірцем для людей, які не хочуть занепасти свою душу.

Світовий геній не вписується в “ринкові” умови, де псевдокультурницьке споживацтво витісняє і плюндрує мистецтво, нівечить душу отруйними сурогатами.

Майже чверть віку – кріпак, десять літ – у казематах і казармах, він був найвільнішою людиною свого часу. Пророча сила його поезії тому й пророча, що завжди стосується часу, в якому цю поезію сприймаємо. Сьогодні вона стосується нас, ніби тільки для нас і писана. Завершуючи захід, можна сказати таке: хочеться взнати про Шевченка щось більше, аніж пишуть підручники. І у кожного з нас – свій Шевченко.

Урок-роздум "Книга на тлі доби" (до Всесвітнього дня книги і авторського права)

Кінець 80-х... Сплеск журнальної літератури. Тоді за ніч читали “Дітей Арбату”, “Зубра” “Плаху”, “Білі шати”, “Котлован”, твори Солженіцина. Читати було модно. Прочитане обговорювали в курилках і компаніях, не читати було соромно. А згадайте, з якою заздрістю дивилася вся країна на книги, які вручалися кращим знавцям клубу “Що? Де? Коли?” Тепер же начитаність не є взагалі позитивною характеристикою людини...

Колись було соромно зізнатися, що не читав чогось варітського, тобто книжки, про яку вже все оточення говорить. А тепер молоді люди не просто відверто кажуть, що не чули, скажімо, про котрогось автора чи його книжку, а й не соромляться того. Молодь стала менше читати. Тепер багатотомні зібрання не в моді. Та й загалом молодь більше захоплюється комп'ютером та Інтернетом.

З другої половини ХХ століття художня література поволі втрачала свої позиції, поступаючись молодшим та енергійнішим – кіно і телебаченню. Настав момент, коли вона набула статусу англійської королеви, яка, як відомо, посідає трон, але вже не керує. За радянських часів увага до літератури була високою, бо кремлівські ідеологи прекрасно розуміли її “виховне” значення й тому дбайливо опікували її як ефективно-пропагандистський засіб.

З настанням української незалежності якість мовно-літературної освіти спочатку почала ледь помітно знижуватися, а в останні роки – стрімко падати. Дійшло до того, що вступники до ВНЗ уже давно не пишуть письмових робіт (більшість із них просто не здатна висловити думку). Щоб якось приховати цю справжню (у повному розумінні цього слова) гуманітарну катастрофу, абітурієнтам запропонували спочатку перекази, а трохи пізніше – диктанти, піднявши при цьому планку мінімально можливої кількості помилок. Переважна більшість сучасних уч-

нів у мовленні майже не користується складними реченнями. Найбільш уживана ними форма мовного висловлювання – вигук.

Входимо у Болонський процес. Втягуємося. З внутрішнім опором, з тривогою, з безліччю великих і малих запитань, на які гарячково намагаємося знайти відповіді. І ось прийшло тестування. Зменшили навчальний час, відведений на літературу, бо дуже хотіли, щоб було “так, як у Європі”. Мовляв, там студенти не перевантажені, навчаються, буває, за полегшено-спрощеними програмами, а література як навчальний предмет є далеко не культовою. Проте, до слова сказати, подібний полегшений варіант ставлення до літератури характерний далеко не для всіх країн. Наприклад, амбітні поляки, які вже стали членами ЄС, на державному рівні серйозно взяли за пропаганду читання, організувавши акцію “Читальманія”. Численні кольорові біг-борди закликають провести “вікенд з книжкою”.

Ми перебільшували роль літератури в суспільному житті. Література підносилася через систему освіти й різноманітні пропагандистські засоби тому, що їй відводилася роль рупора офіційної ідеології, засобу виховання, класової та ідеологічної боротьби. У такій своїй ролі література мала певний вплив на світогляд та морально-естетичну сферу суспільного життя (але не естетичну). До програми потрапляли “високоідейні твори”, навколо яких зчинявся громадський резонанс, міфи творили про “найпрогресивніших” радянських письменників. Взагалі міф про “небачений” інтерес до літератури у нас був обманом, у кращому разі самообманом. І коли це стало очевидним, то ситуацію вже не в змозі врятувати ні повернення в літературу незаслужено забутих, викреслених з політичних мотивів письменників, ні твори на колись заборонену тематику. І нічого незвичайного в цьому немає: процес зацікавлення літературою входить у свої нормальні береги – нею цікавляться ті, хто має в цьому внутрішню потребу.

Отже, художня література – мистецтво елітарне. Її творці – невелике коло людей, талановиті творці – одиниці. Щоб сприй-

няти мистецтво слова, необхідно мати відповідну культуру, інтелектуальну підготовку й душевну настроєність.

Останнім часом позбавляємося підходу, коли до вивчення залучалися твори “ідейні”, і література подавалася як засіб ідейного виховання. Часто застосовують принцип переміни полюсів – з комуністичного на національний. При цьому, як і раніше, художня вартість твору не береться до уваги. Не завжди “програмні” тексти несуть позитивний, оптимістичний заряд, а читати про біль, муки і страждання молодим не завжди хочеться. Тож незмінним мав би бути основний критерій у відборі текстів для читання – художній.

Даремно шукати причини незадовільного стану читання художніх творів у лінощах студентів, у тому, нібито в них поменшало часу для спілкування з книгою. Змінився час, іншим стало інформаційне середовище, і ця обставина, на жаль, призвела до профанації художнього слова. З’явилися скорочені перекази “програмних” творів, аудіовізуальні версії літературної класики, які дають знання про твір, але не відчуття самого твору. Відтак справді читання втрачає смисл, бо позбавляється своєї рідної магії, яка зачаровує словом.

Звужується коло “споживачів” художніх текстів. “Незацікавлене” читання стає рідкістю. Нехіть до читання у молодих людей не від лінощів, а від стереотипу сприйняття інформації. Сьогодні читач, який уже звик пасивно вбирати інформацію з екрану телевізорів, аудіокасет чи дисків, Інтернету тощо, дивиться на книгу як на застарілу, неефективну форму інформації. Специфіка художнього тексту певному колу сучасників видається непотрібним дивацтвом, бо в їхньому розумінні інформація має бути прозора, вичерпна, доступна, однозначна. Художнє слово деким із молодих не сприймається взагалі, оскільки не відповідає виробленому стереотипу, засвоєному передусім із простеньких текстів пісень та часом безглузких діалогів із нескінченних серіалів. Для споживацького суспільства така ситуація видається цілком закономірною.

Художня література втрачає нині інтерес в очах читача і перетворюється на об'єкт якщо не “обов'язкового вивчення”, то просто елітарного зацікавлення, коли до художніх текстів звертається певне коло людей, що духовно тягнуться до літератури і розуміється на ній.

Педагоги, психологи, батьки, письменники б'ють на сполох: сьогоднішня юнь не те що читати не любить, а в масі своїй просто малограмотна. Катастрофічно падає рівень техніки читання, багато хто зазнає труднощів не тільки під час написання творів, конспектів, рефератів, але навіть переказів...

Так, безумовно, сьогоднішня молодь віддає перевагу здобуттю необхідної інформації не з книжок, а з мультимедійних джерел і телепередач. Ця інформація організована і структурована інакше, ніж у книгах, і не має звичних функцій тексту. Цілком можливо (і це вже підтверджують новітні дослідження в галузі нейропсихології), під час роботи з комп'ютерними файлами вмикаються інші відділи мозку, ніж під час роботи із книжковими текстами. І в результаті порушується формування текстового мислення. Ми можемо скільки завгодно нарікати з цього приводу, але зупинити зростання інформаційних технологій неможливо, а головне – абсолютно безглуздо, як неможливо і безглуздо намагатися заборонити дітям користуватися сучасними носіями інформації.

Нам треба рішуче покінчити з негласно існуючим міфом про те, що художня література як предмет вивчення втратила свою провідну роль. Саме художня книга, книга сприяють мовленнєвому розвитку, естетико-культурному вихованню.

Книга, література мають давати студентам те, що жодна інша дисципліна дати не може: естетичний розвиток, духовно-естетичне прозріння, а з ним – прилучення до високих думок і почуттів. Ми говоримо про духовність, що ввібрала в себе найкращі людські прагнення минулого і сучасного. Відсутність розвиненого образно-естетичного сприймання призводить до розпаду зв'язку часів, без чого немає духовної єдності народу, нації, культури. Сама здатність глибокого сприймання образного

світу мистецтва виступає як висока духовна цінність, бо в ній виявляється специфічно людське ставлення до життя, до чужого болю і чужої радості, до усього, що оточує людину у світі.

Стаття Олександра Стусенка “Смерть читача” (СіЧ. – 2005. – № 11. – С. 32–36) пропонує ввести в науковий вжиток некролог читачеві, констатувавши його кончину. Як? Хіба не читають у школах? У ВНЗ? Читають. Але це просто прочитування. І мало спільного воно має з читанням. Ми виростили прочитувача, користувача. Він не відчуває потреби в читанні. Реальний нечитач байдужий до книг, а читання взагалі вважає “втраченим часом”.

Потрібно чітко усвідомлювати, що сьогодні студентів, як ніколи раніше, потрібно навчати бути читачами, самі по собі вони це зробити не зможуть. Що ж це означає: бути читачем? Бути читачем означає вступати у внутрішній діалог із автором і героями, переживати разом з ними, приміряти на себе їхній досвід.

“Той, хто читає щось, вже набагато вищий від того, хто нічого не читає”, – писав немодний нині, але від того не менш злободенний Белінський.

XXI століття відкриває перед студентами й інші джерела інформації, котрі навіть не снилися бунтівному Віссаріонові: хтось з телеекрана погляду не зводить, інший дискету на “персоналці” розкручує, а третій в інтернеті – наче вдома. Як стверджує всезнаюча статистика, інтерес до читання падає. Причина, здається, лише одна: бути читачем важко.

На читання взагалі існує мода, що зовсім не дивно. Адже ми часто обираємо книжку за рекомендацією когось із друзів чи знайомих, а останнім часом і зважаючи на певну рекламу і промоцію. Тобто читають останнім часом не класику, давно визнаних авторів, а те, про що всі говорять. Модно читати сучасних письменників. Крім того, тепер важко сказати, що варто читати. Можливо, для декого простіше або закинути читання зовсім, або читати все, що під руку потрапить.

Студенти читають легку й розважальну літературу. Переважно детективи, особливо сучасних авторів, здебільшого росій-

ських – бо їх легше знайти і придбати. А ще частіше розгадують кросворди. Більшість захоплюється сканвордами. Для такого заняття не треба надто напружувати мізки, але це й не “плювання у стелю”. Усе ж пам’ять трохи тренується.

Хлопці захоплюються фантастикою, особливо науковою. Модно читати “фентезі”. Все ще популярний Стівен Кінг. Читають Зюскінда, Кастанеду, Пелевіна, Павича. Досить різноманітна література, навіть у певну тенденцію не вкладається. Дівчата читають детективи або любовні романи.

Студентів, які не люблять читати, видно зразу – ні, не зовні, а після перших двох слів, які годі докупити зліпити. Тому для студентів ліпше, щоб відповідаючи на питання, що читав, не треба було казати: дві книжки – буквар і “така жовта”... Бо це смішно, поки не стає правдою. От хай і залишається жартом. Навіть якщо нам здається, що студенти читають не те, що потрібно, треба за них тільки тішитись. Головне – аби вони взагалі щось читали. Бо хоч ми іноді і вважаємо, що можна обійтися лише радіо, телевізором або комп’ютером, усе ж це не зовсім тотожні речі. Просто від певних книжок варто абстрагуватися, коли їх читаєш, і не надто підпадати під вплив автора. Від інших користі ніякої, але вони допомагають відпочити. Ще якісь впливають навіть на погляди, життєву позицію і навіть на вчинки.

Тому варто таки читати. Хоч щось. Адже як би там не було, вислів “начитана людина” актуальний і нині. Можливо, після фрази “що більше читаєш, то більше знаєш” багатьом студентам стане смішно. Але насправді таких людей видно за загальним рівнем ерудованості, а найголовніше – за вмінням висловлюватися.

Суворі статистика показує: книжок Україна видає менше одного примірника на одну душу населення. Яку частку в цій мізерній цифрі становить художня література, тим паче твори сучасних письменників, навіть не хочеться вираховувати. Що таке українська книга на тлі справді масового продажу російськомовних, а здебільшого просто російських (завезених контрабандою з сусідньої держави) видань?

“Сучасні студенти не мають бажання читати...”, “не люблять книгу...”, “не вміють читати...”, “не читають...” – ось що, на жаль, дедалі частіше чуєш сьогодні. Куди ж поділося те читання? Можливо, вдумливе повільне читання – лише історія, а сучасні студенти отримують достатньо інформації із різних масмедіа, і процес спілкування з книгою справді відійшов на другий план?

Як зацікавити студентів читанням? Що треба зробити, щоб розвинути цей інтерес до постійної потреби в читанні? Залучення до книги можна “спровокувати” чи ні? Під час ретельно підготовленого та продуманого заходу робляться десятки посилок на ту чи іншу книгу, і це має сприяти формуванню сталого інтересу до читання. Але чи стане виховання справжнього читача реальністю, а не побажанням?

Пропаганду читання не треба вигадувати, варто тільки подивитися, як це роблять в інших країнах, адже всі велосипеди давно винайдено. В Європі, наприклад, в гру “відпусти книжку на волю” грають уже давно і це витворює нові сюжети сучасної міської культури.

Значна частина проблем українського книговидання, за яким пролито стільки сліз, – це наслідок низької потреби українців у книжці та читанні, що, у свою чергу, частково зумовлено відсутністю програм пропаганди читання. Низька соціальна роль читання, формування ставлення до книжки як до чогось другорядного закріплюється зневажливим ставленням до “інтелегентів”. У країнах Європи, куди ми прямуємо, уряди і громадськість стурбовані зниженням потреби в читанні. Там запроваджуються урядові, муніципальні та громадські програми, проводиться безліч одноразових і довготривалих акцій, покликаних зазначену потребу стимулювати і плекати. Можливо, людям варто пояснити, що шлях у Європу ми не прокладатимемо кайлом і лопатою, а будуватимемо високотехнологічне інформаційне суспільство, в якому куплений диплом не знадобиться?

Якщо не взятися за подолання проблеми “нечитання” сьогодні, то завтра українці не читатимуть не тільки книжок, а й

газет, глянцевих журналів та рекламних оголошень (це трапилося в США і Канаді, де у 80-ті роки у 20% дорослого населення виникла так звана функціональна безграмотність: ці люди вчилися в школах, але після закінчення розучилися читати, оскільки не мали такого навичку).

Всі 100 членів Європарламенту вирішили взяти участь у програмі заохочення читання – фотопроєкті “Впіймані на читанні”. Відтепер їхні фотографії в найрізноманітніших ситуаціях “Я так читаю” викладено на сайті “Пастка читання”, а сама фотовиставка експонуватиметься на найбільших книжкових форумах світу. Як пояснюють самі члени Європарламенту, головне – знімки мають передавати ту насолоду, яку отримують люди від дозвілля з книжкою. Проєкт має на меті залучити в нього й інших політиків найрізноманітніших рівнів представництва. Гасло програми: “Читання – це вплив”.

Цікавою є програма “Євросоюз читає”. Серед завдань, які ставить перед собою програма, є такі актуальні формулювання, як поліпшення читацького довкілля, апгрейдинг (оновлення) іміджу читання та поліпшення становища сучасних авторів. Врешті, це спільна європейська платформа промоції читання, в якій співпрацюють Бельгія, Велика Британія, Нідерланди, Німеччина.

Серед найцікавіших програм, що їх пропонує Велика Британія, найбільше вражає BOOKSTART. Це національна британська програма, в рамках якої кожна мама в день народження свого немовляти отримує безкоштовний пакет із книжками. В цьому пакеті не тільки посібники з догляду за немовлятами, а й книжки для читання найменшим. Організатори проєкту страшенно переживають, що наразі їм вдається охопити лише 90 % немовлят, а так хотілося б усі сто. Річ у тім, що, як переконані у Великій Британії, перші 5 років дитини – це найсприятливіший час засвоєння дитиною мовних навичок, які найкраще формуються тоді, коли дитині систематично читають вголос. Мало того, як вважають британські психологи, дитина, якій читають від народження, раніше сама починає читати й краще навчається в школі. Згідно з умовами програми, наступний книжковий пакет

(BOOKSTART Plus) дитина отримує у віці 18 місяців. Вартість тільки цієї програми, згідно з опублікованими даними, 19,6 мільйона британських фунтів на рік.

Крім “книжок у пелюшках”, в Британії діє кілька програм для школярів. Наприклад, програма “Пишемо разом” – це різноманітні поетичні та прозові майстер-класи, що їх провадять в школах визнані британські письменники, і заохочення шкільних видань, куди б могли писати діти. Також це найрізноманітніші літературні конкурси – приміром, конкурс Книжкові голови, в якому діти змагаються за право ввійти в журі, що обиратиме найкращу книжку для дітей, найкращого письменника та найкращого ілюстратора року. Ну, і ще в Британії дуже поширеними є посібники для батьків і вчителів – як краще навчити дитину читати, які книжки порекомендувати їй для читання, і чому саме ці.

Не тільки ми – весь світ зіштовхується з тим, що культура читання ніби зникає, але всі докладають багато зусиль, аби врятувати і підтримати дивовижний світ Книги. Кожна країна має свої нестандартні способи зацікавлення читанням: у лондонському метро ви прочитаєте фрагменти текстів Шекспіра, тут часто можете отримати sms-повідомлення поетичними рядками. У Мехіко, користуючись найпопулярнішим видом транспорту, матимете можливість ознайомитися з пересувною “бібліотекою на колесах”, ще десь вважається нормальним залишити прочитану книжку чи журнал у людному місці на видноті – і подібних прикладів безліч.

У Голландії також діє кілька прецікавих програм. Зокрема, для маленьких діток існує програма “Дні читання вголос”. Цільовою аудиторією цього заходу є діти до 6 років, які тільки вчаться читати. Причому їм читають і батьки, й дідусі з бабусями, і відомі люди (артисти й політики), і – що найголовніше – їхні ж ровесники, які вже навчилися читати. У проєкті беруть участь найпотужніші радіостанції країни, а всім волонтерам, які погодилися брати активну участь у програмі, тобто читати вголос свою улюблену книжку, видають приємні призи, здебільшого книжкові.

В програмі популяризації читання Strichting Lezen (Німеччина) привертає увагу положення “Створення привабливої атмосфери для читання”. “Дуже часто, – пишуть автори цієї програми, – люди не читають, бо в урбаністичному середовищі немає для цього зручних місць”. До роботи в проекті залучили біоархітекторів, які запропонували свої розробки вуличних місць для читання, в яких сталими елементами є крісло, світло та полиця з книжками. В рамках цього проекту зроблено чимало плакатів з висловлюваннями, присвяченими книжкам, припустімо, з такою фразою з Джона Стейнбека: “Я так багато переїжджав, що втратив будь-яке відчуття дому. І зараз для мене дім – це те місце, де зберігаються мої книги”.

Між іншим, найголовніший принцип усіх промоційних засобів у галузі пропаганди читання – це неформальність. Бо всі розуміють: будь-яка репресивна дія чи формально проведений захід можуть звести нанівець всю кампанію. Щоб займатися читанням – в нього треба вірити. І тому це щось на кшталт релігії. Але такої собі необов’язкової релігії – релігії за інтересами.

Наш інформаційний простір окупований російською мовою, книжковий ринок заповнений російською книжкою, і склалася така ситуація, що мусимо стояти в обороні. Українська книжка для дітей стала малодоступною. Бракує науково-пізнавальної літератури, пригод і фантастики (спасибі Дяченкам, вони трохи заповнюють цю жанрову нішу). Існують проблеми мотивації дітей (та й дорослих!) до читання. Це пов’язано з тим, що інформаційні потреби суспільства дуже легко зреалізуються через телебачення, комп’ютер, та інші аудіо- та відеоджерела.

Останнім часом сталися певні позитивні зміни. Є указ Президента “Про деякі заходи з розвитку книговидавничої справи в Україні” (21 березня 2006 р.) В ньому є пункт про запровадження програм читання. В травні-червні 2006 р. дали старт широкомасштабній кампанії пропаганди та підтримки читання – “Книгоманія”. Організатори “Книгоманії” сподіваються, що наш президент слідом за депутатами Європарламенту дозволить, щоб його “спіймали за читанням”, а також заохотить до цього інших

відомих політичних та громадських діячів. В Києві в Українському домі вперше пройшли дитячі книжкові ярмарки, відбулися презентації нових творів. На книжковому святі серед ігор, розваг, автографів-сесій відомих дитячих письменників і зірок були помічені Святослав Вакарчук, Ані Лорак, Лілія Подкопаєва. Чому така увага саме до дитячої книги? Суспільство зрозуміло: якщо сьогодні загине національна дитяча література, то завтра не буде літератури “дорослої”, і читача взагалі не буде.

З 13 по 17 вересня 2006 р. тривав 13-й міжнародний Форум видавців у Львові, якому рішенням Ради з питань виставкової діяльності в Україні при Кабінеті Міністрів від 24 квітня 2003 р. було надано статус Національної книжкової виставки-ярмарку. Ідея проведення форуму як зібрання видавців для демонстрації своїх здобутків та обговорення спільних проблем належить Богдану Кравченку, відтак успішно втілюється і розвивається громадською організацією “Форум видавців”, яку очолює Олександра Коваль. Організатори вже назвали цьогорічний захід, участь у якому взяли 584 учасники, найбільш вдалим за останні роки.

Чим цікавий форум цього року? Хочеться відповісти – усім, усіма акціями та заходами, які розбурхували Львів усі ці дні. Презентації книжок, мистецькі акції, відкриті наукові лекції, круглі столи відбувалися на території усього історичного центру Львова.

Щоденно проходила благодійна акція “Подаруймо радість дітям!” – збір книжок для дитячих будинків, шкіл-інтернатів, сільських бібліотек, а також для українських шкіл і ліцеїв Польщі та Румунії.

Найвизначнішою подією стало відкриття 1-го міжнародного літературного фестивалю, яким опікувався Юрій Андрухович. Надзвичайну зацікавленість серед молоді викликали тандем-вечори, автограф-сесії, в яких взяли участь популярні сучасні письменники. Дійства виглядали як неформальне спілкування. Україну представляли Юрій Андрухович, Любка Дереш, Тарас Прохасько, Ірена Карпа, Віктор Неборак та Сергій Жадан. Вели

дискусію з ними представники польської, німецької, литовської та інших літератур.

Президент форуму Олександра Коваль висловила занепокоєння відсутністю статистики нашого видавничого ринку – бази, без якої будувати певні плани, створювати прогнози й програми нереально. “Ми існуємо в зачарованому колі, – зазначила промовець, – коли українці не мають можливості купувати книжки, оскільки немає книгарень та системи промоції, відповідно видавці не мають змоги пропонувати ринкові велику кількість цікавих видань, які б охоче купували українці. У такій ситуації часто погляди спрямовані у бік держави. Чи створить держава правила гри, за якої ринок зможе розвиватися? Чи стане держава арбітром, регулятором, чи й далі залишатиметься на ринку гравцем? Замість того, щоб займатися виданням окремих, навіть украй потрібних книжок, держава мала б створити систему, за якої видавці випускатимуть книжки самостійно. Інакше ми залишатимемося свідками розбудови корупції, а не ринку”.

Святослав Вакарчук був першим (і на той час поки що єдиним), хто на заклик благодійної акції пожертвував кошти (50 тис. грн) на закупівлю книжок для дитячих будинків, інтернатів. Він висловив не лише радість з приводу організації форуму, а й занепокоєння проблемами в українському книговидаванні, в розвитку освіти, культури й науки, у сфері яких не розроблено жодної реальної урядової програми. Митець зацентрував і на необхідності повернення школярам любові до книжки, зокрема, слід підняти якість підручників, які б читалися, як романи. Пан Святослав виступив із ініціативою – запропонував проект соціальної відеореклами на підтримку читання українською як дітьми, так і дорослими. Звичайно, рекламою, як маслом кашу, книгу не зіпсуєш. Особливо хорошу. Але ж її немає...

А яке майбутнє Ви пророкуєте книжці? Чи виживе вона? – З таким питанням часопис “Сучасність” звернувся в 2002 р. до С. Лема, нині вже покійного. Ось його відповідь: “Вступаємо в добу картинкової цивілізації, але замінити картинкою думку не вдасться. Тому книга виживе, хоча напевно змінить форму. Па-

пiр уже перетворюється на рiзновид телевiзiйного екрана. Прошу собi уявити кiмнату, “обклеєну” телеекранами! Це породжує в менi почуття несмаку, ба, навiть страх. Але що вдiєш з модою на вдосконалення. Останнiм часом трапляються “iнтелiгентнi” винаходи. А позаяк неможливо поєднати iнтелiгентнiсть iз машиною, це поняття роздулось, як мiх. “Iнтелiгентна” пральна машина розрiзняє кольорову i бiлу бiлизну, вибирає потрiбний порошок i температуру. “Iнтелiгентний” холодильник не треба розморожувати, бо вiн сам очищується. Власне, то дуже скромна iнтелiгенцiя. Нагадує менi iнстинкт мухи, яка чистить собi лапками крильця. З пральною машиною можна порозмовляти, але хiба що на тему трупiв”.

Ось iнтерв’ю 2006 р. iншої авторитетної людини. Говорить Умберто Еко – завiдувач кафедри семiотики Болонського унiверситету, автор численних есе i 4-х романiв, серед яких “Им’я троянди” i “Маятник Фуко”: “Деякi соцiологи середини минулого столiття пророкували, що майбутнє належатиме культурi зображень, анти-гутенбергiвськiй культурi. Але ПК та Iнтернет довели первiснiсть писемностi. Людина епохи Iнтернету залишається гутенбергiвською людиною. Iнтернет дає iнформацiю, але не каже, чи можна їй довiрjати”.

“Найближчими десятилiттями нiщо людинi книжку не замiнить”, – так вважає В. Ховхун, директор видавництва “Вища школа”.

Iнтернет – Iнтернетом, книжка – книжкою. Не всi люди мають змогу прилучитися до Всесвiтньої мережi, бо це дорого. Книжку купити дешевше. Книжка не випромiнює радiацiї, вона теплiша, вона – жива, краще пристосована до людської психологiї. З нею можна дружити, як iз людиною... Книжка – iдеальний спiврозмовник. Її можна погортати, подивитися яку завгодно сторiнку, i це оптимальний варiант для людини, зокрема мого поколiння (авторовi – 40). Комп’ютер теж має свої принади, але iнколи вони, як кажуть, “вилазять боком”, коли людину практично неможливо вiдрвати вiд екрана монiтора. Паперова книжка iснує трохи бiльш як 500 рокiв; може, з часом

людська цивілізація й винайде якийсь універсальний носій інформації... Але у найближчі 50 років ніщо, я думаю, людині книжку не замінить.

Не варто говорити, що читачі зовсім перестали читати. Як і неправда те, що письменники перестали писати про речі, які цікавлять читачів. Але те, що люди читають не те, що нам би хотілося, – це об'єктивне явище. Справа в тому, що наступив час, – і це явище тотальне, – коли суспільство прийняло доктрину споживання як головну. І до книги почали ставитись споживацьки. Книгу тепер читають, як їдять гамбургер – щоб потім викинути паперову тарілку і бігти далі. Книга стала компонентом споживання. І тому з'явилась маса письменників і книг, які відповідають бажанню споживати. Щоб в транспорті не нудьгувати, перед сном пробігти очима. Щоб це читання доповняло або заповняло психічну паузу між бажанням досягнути успіху в цьому житті: заробити, розбагатіти, втриматись на плаву... Інтересу до серйозної літератури стало набагато менше, у читачів просто на неї не вистачає духовних ресурсів. А ринкові письменники, задовольняючи попит, поступово відучають читача від того, щоб книга для нього була духовною вправою, одкровенням, доповненням до його існування. Ресурси духовності великі, час не зупинити. Наша душа й духовність заразилися чимось чужорідним. Але споживацтво, відверта нахабність чистогана не вічні, це тимчасове явище.

Щоб тримати своє щоденне життя на рівні душі, потрібна мудра книжка...

Година цікавих повідомлень "Дещо стосовно Ейнштейна"

Рік 2005 було оголошено ООН Всесвітнім роком фізики. Це зроблено на знак поваги до заслуг Альберта Ейнштейна (1879–1955), який сто років тому вніс в фізику ідеї теорії відносності, створив теорію квантового фотоефекту і пояснив закономірності броунівського руху молекул. 18 квітня 2005 року минуло 50 років, як цієї великої людини не стало...

100-річчя квантової теорії світла та спеціальної теорії відносності бібліотека відзначила комплексним заходом, який складався із змістовної книжкової виставки “А. Ейнштейн: життя заради істини, гуманізму і миру”, розповіді про життя великого фізика, цитування його думок, суджень, парадоксів, бувальщин, епіграм, листів і навіть віршів цієї великої людини.

Як не дивно, А. Ейнштейн був удостоєний Нобелівської премії не за теорію відносності, а за теорію фотоефекту. Мабуть, члени Нобелівського комітету точно знали, що премії він вартий, але не знали – за що. Ейнштейна номінували на Нобеля майже щорічно з 1910 по 1922 рік. Вручення премії затягнулось майже на півроку – з моменту присудження 10 листопада 1922 р. до моменту вручення в квітні 1923 р., коли медаль і диплом йому приніс додому посол Швеції в Німеччині.

“Він розтягнув час і вигнув простір”, – пишуть про нього фізики. В “Автобіографічних записках” (1945) Ейнштейн вигукнув: “Пробач мені, Ньютон!” Суть вибачень перед Ньютоном полягає в тому, що ньютонівській картині світу пора на смітник історії. Якщо теорія Ньютона була теорією взаємодії окремих тіл, то теорія Ейнштейна – це теорія взаємодії поля і мас, що в ньому знаходяться і змінюють поле. Зрозуміти сутність теорії відносності важко. Ця теорія зовсім не стверджує, що “все на світі відносно”. Навпаки, Ейнштейн припустив, що в світі є дещо абсолютне, і це “дещо” – швидкість світла, яка не змінюється в будь-якій системі відліку. З цього припущення він вивів, що

розміри предмета, який рухається, скорочуються, його маса зростає, а власний час уповільнюється. Зазвичай ці зміни надзвичайно малі, але стають помітними, коли швидкість предмета наближається до швидкості світла. Дійшов до висновку, що жоден матеріальний об'єкт не може рухатись швидше від світла. Всі тіла не притягують одне одного, як це вважалося з часів Ньютона, а викривляють простір і час.

Ейнштейн стоїть особняком як символ інтелектуальної могутності. Інколи навіть виникає думка: людство ділиться на дві частини – Альберт Ейнштейн і решта світу. Був переконаний в тому, що бог не грає в кості, вірив в повну закономірність об'єктивно існуючого, і цю закономірність намагався вловити. Наука, як він це собі уявляв, спрямована на досягнення розумом об'єктивної гармонії, яка панує в природі, де всі явища пов'язані між собою логічною необхідністю, являють собою ланцюги причин і наслідків. Він своїми працями поглиблював гармонію світу. З роками гармонія руйнувалась прямо на очах... завдяки досягненням квантової механіки.

Основний результат загальної теорії відносності Ейнштейн висловив напівжартома в розмові з журналістом: раніше вважали, що час і простір залишаться, навіть коли всі речі щезнуть; тепер ми знаємо, що в такому випадку не буде ні простору, ні часу.

Колеги вважали його одним із найвидатніших фізиків з часів Галілея, який висунув найбільшу кількість ідей. Його називали Ньютоном ХХ століття.

В фізичних роботах Ейнштейна формул і рівнянь нерідко більше, ніж тексту. І тому глибоке проникнення в суть теорії відносності – заняття не для пересічної людини. В масовій свідомості він лишається наче добрим і мудрим богом. І пояснюється це тим, що більшість відкриттів та винаходів рано чи пізно втрачали ореол загадковості, ставали звичними, доступними, а загальна теорія відносності попри її 90-ліття – така ж темна і незрозуміла для мас. Ось чому покоління за поколінням продовжує вважати Ейнштейна символом геніальності і безперечним авторитетом в науці.

Офіційні біографи Ейнштейна роблять акцент на його наукових досягненнях, а ми з вами спробуємо уявити, якою людиною був цей геній, бо все-таки живий бог був людиною...

Серед легенд про великого вченого є й історії, які могли з ним трапитись. Так, пишуть, що одного разу він відкрив книгу і виявив там в якості закладки невикористаний чек на півтори тисячі доларів. Це цілком могло трапитись, бо в побуті Ейнштейн був неуважним. Розповідають, що він навіть не пам'ятав своєї домашньої адреси: 112 Мерсерстріт, Принстон, штат Нью-Джерсі. Цілком можливо, що правдиві і такі історії.

Бувальщини про Ейнштейна

*

Ейнштейна запитали, чи може існувати система безпрограшної гри в рулетку. Великий вчений відповів: "Красти фішки непомітно від круп'є".

*

Одного разу журналіст запитав, як, на думку Ейнштейна, з'являються винаходи, що перетворюють світ.

– Дуже просто, – відповів він. – Усі знають, що це зробити неможливо. Але трапляється один дивак, котрий цього не знає. Він і робить винахід.

*

Одна знайома попросила Ейнштейна подзвонити їй по телефону, але попередила, що номер дуже важко запам'ятати: 24361.

– І що ж тут важкого? – здивувався він. – Дві дюжини і 19 у квадраті.

*

Замислений А. Ейнштейн зустрів свого друга і привітно попросив його:

– Приходьте до мене ввечері. У мене буде професор Стімсон.

– Але ж я Стімсон! – здивувався друг.

– Це не має ніякого значення, – заперечив Ейнштейн, – однаково приходьте!

*

Одна американська журналістка запитала: Яка різниця між часом і вічністю?

– Миле дитя, – добродушно відповів учений, – якби у мене був час, щоб пояснити вам цю різницю, то пройшла би вічність, перш ніж ви би її зрозуміли.

Імідж Ейнштейна

У школі його кваліфікували як безнадійного ледаря. Скидається на те, що в цьому щось було: вже ставши світовою знаменитістю, він лінувався підтримувати канонічний “професорський імідж” з краваткою-метеликом, смокінгом та іншими прибамбасами. Тож на власному прикладі Ейнштейн створив новий образ ученого – нестриженого, скуйовдженого, у вічному светрі та шкіряній куртці: так йому було зручніше. Ось такий, попри власне бажання, законодавець мод... Він не був снобом, не любив фраків і навіть на весілля свого вихованця Томаса Бакі в готель “Плаза” прийшов в домашньому одязі. І це не була поза чи якась дивакуватість – він просто жив так, як йому було зручно.

І ще одне: А. Ейнштейн жертвував репутабельністю за інтелектуального життя.

Один із знайомих запитав Л. Інфельда, чому його вчитель і друг не стриже волосся, носить якусь жакливу куртку, не надягає шкарпеток, підтяжок, паска, краватки. Інфельд пояснив це бажанням вченого позбавитись від повсякденних турбот: “Відповідь проста, і її легко можна вивести з самотності Ейнштейна, з його бажання послабити зв’язки з зовнішнім світом. Обмежуючи потреби до мінімуму, він розширяв свою свободу і незалежність. Адже ми – раби мільйона речей, і наша рабська залежність все зростає. Ми раби ванних кімнат, запальничок, телефонів, радіо. Ейнштейн намагався звести цю залежність до жорсткого мінімуму. Довге волосся позбавляє від необхідності часто ходити до перукаря. Без шкарпеток можна обійтись. Одна шкіряна куртка дозволяє на багато років вирішити питання про піджаки. Можна обійтись без підтяжок, так само, як і без нічних сорочок чи піжам. Ейнштейн реалізував програму-мінімум – взуття, штани, сорочка і піджак обов’язкові. Подальше скорочення було б неможливим”.

Для бажання Ейнштейна максимально спростити і обмежити свої потреби велике значення мало загострене почуття соціальної справедливості. В книзі “Mein Weltbild” він писав: “Моє зовнішнє і внутрішнє життя залежить від праці моїх су-

часників і наших предків. Я повинен напружувати свої зусилля, щоб віддавати відповідно до того, що отримую і буду отримувати. І я відчуваю необхідність вести найпростіше життя, і у мене часто буває усвідомлення того, що я вимагаю від собі подібних більше необхідного...”.

Таким чином, більш ніж скромний костюм А. Ейнштейна якимось логічним і емоційним способом був пов’язаний з основними рисами його внутрішнього життя.

Лев Анненський, російський письменник і критик, якимось написав: “Символ цього світу – Ейнштейн, великий учений, котрий грає на скрипці”. І тому чергова наша рубрика:

Ейнштейн і музика

З шести років його почали вчити грі на скрипці. На цьому наполягла його мати, яка була музикально обдарованою жінкою. Спочатку це був нудний обов’язок, але незабаром музика захопила його. Вона стала його пристрастю і майже другим покликанням. Завжди брав з собою скрипку. Улюблені композитори – Моцарт, Гайдн, Бах. Коли кажуть: Ейнштейн грав на скрипці, то начебто підкреслюють: ось і великій людині притаманна сентиментальність. Так, Ейнштейн любив музику, але не переносив сентиментальних сцен, котрі нерідко супроводжують гру на інструменті. Ненавидів сентиментальність, і навіть в оточенні екзальтованих людей зберігав спокій і рівновагу. Коли грав, намагався позбутися власного “я”. Ця гра кришталево чиста й вишукана, але вона не хвилює проявами особистої пристрасті, темпераменту. Це для нас недолік, а Ейнштейн таку холодність вважав достоїнством. Грав не тільки для домашніх і друзів, а й брав участь у публічних благодійних концертах; грав з такими професіоналами як Пабло Казальс; грав навіть з королевою Бельгії Єлизаветою.

Одного разу йому подарували скрипку Гварнері. Він відмовився від подарунка. Інструмент, що коштує 15 тисяч марок – це вже власність. А будь-яка власність обтяжувала його. Все життя обмежувався лише необхідним.

Якщо він виходив із своєї кімнати вночі, то, як правило, йшов на кухню з кафельними стінами, де імпровізував на скрипці, насолоджуючись гарною акустикою.

Знаходячись в бібліотеці, ми з вами аж ніяк не можемо не поговорити про роль книги в житті Ейнштейна.

Ейнштейн як читач

Його відкриття, що здивували весь світ, були наслідком не тільки його природного хисту і великого працелюбства, а й постійної уваги до літератури, до цілеспрямованого читання.

Книга і музика оточували майбутнього реформатора природничих наук з перших життєвих кроків. В середовищі, до якого належала його сім'я, був культ класичної музики та літератури. В шкільні роки прочитав геометрію Евкліда. 12-літнього хлопчика вона вразила чіткістю тверджень, переконливістю доказів. Цей підручник викликав у Ейнштейна “божественну цікавість”. Її він вважав першоджерелом всіх природничих і технічних досягнень: “Ми шануємо давню Грецію як колиску західної науки. Там вперше створено диво думки – логічна система, теореми якої витікали одна з одної з такою точністю, що кожний доказ був абсолютно безперечним: я говорю про геометрію Евкліда. Цей тріумф мислення надав людському інтелекту впевненості в собі, яка необхідна для подальшої діяльності. Якщо праця Евкліда не змогла запалити ваш юнацький ентузіазм, то ви не створені бути теоретиком».

Праці великих філософів вивчав в історичному порядку: спочатку античних мислителів, потім філософів епохи Відродження і т. д. В працях великих мислителів його цікавили не відповіді, а питання, які вони ставили. Ні до якої філософської школи не пристав. Від читання праць Канта, з яким не погоджувався, отримував естетичну насолоду. Особливо любив Спінозу. В передмові до книги Рудольфа Кайзера “Спіноза” (1946) Ейнштейн називає Спінозу одним з найвидатніших філософів минулого, котрий у вивченні гармонії світу бачив засіб боротьби проти страху, ненависті й жорстокості. Не обмежувався суто

науковими працями. Йому були близькі Гомер, Сервантес, Гете. Із сучасних йому письменників виділяв Бернарда Шоу, захоплювався його майстерністю: “В прозі Шоу немає жодного зайвого слова, так само як в музиці Моцарта немає жодної зайвої ноти. Те, що один робив в сфері мелодій, інший робить в сфері мови: бездоганно, майже з нелюдською точністю передає мистецтво і свою душу”.

Високо цінував Достоевського: “Достоевський дає мені більше, ніж будь-який науковий мислитель, більше, ніж Гаусс!” Отримував етичне задоволення від читання “Братів Карамазових”. Черпав в творчості Достоевського не елементи наукового світогляду, а імпульси для пошуків.

Ейнштейн мав велику домашню бібліотеку. Слідкував за тим, що виходило з питань теоретичної фізики, збирав усі публікації. Дружив і переписувався з багатьма вченими. Писав рецензії, відгуки на різні праці, передмови до робіт корифеїв природознавства. Воістину безкрайній світ читання великого вченого. І сам він – поет, що захоплюється величчю світобудови, музикант, що вслухається у всесвітню гармонію. “Творіння інтелекту впродовж віків осявають світ світлом і теплом”. Ці слова, звернені до Ньютона, стосуються і самого А. Ейнштейна.

В отрочтві був глибоко релігійною людиною. Релігійний рай назавжди втратив завдяки читанню науково-популярної літератури. Він побачив, що в біблійних оповідях багато дечого не може бути правдою. Цієї простої істини для хлопчика, що намагався мислити ясно, виявилось цілком досить. З релігією він покінчив назавжди. “Наслідком читання природознавчих книг, – зізнавався пізніше Ейнштейн, – стало прямо-таки фантастичне вільнодумство”. Відбулася втеча і від релігії. Книги привели до того, що наївна віра в бога змінилась у хлопчика свідомим запереченням його існування. Став атеїстом, як і його батько. І психологічно Ейнштейн зумів виховати себе так, що скороминущі почуття і помисли підкорив ідеалам, які поставив перед собою.

“Спілкування з ним приносило відчуття щастя, – писав про нього Макс Борн, – тому що відчувалося, як він був абсолютно незалежним від свого “я”.

Вважав себе більше філософом, ніж фізиком. Він фізик, що філософствує... Хотів, щоб і його студенти мали смак до філософського бачення світу.

А ось і давно очікувана епіграма на Ейнштейна:

Был этот мир глубокой тьмой окутан.

Да будет свет! И вот явился Ньютон.

Но сатана недолго ждал реванша:

Пришел Эйнштейн, и стало все, как раньше.

(Из “Книги эпиграмм”, перевод С. Маршака)

...І все-таки живий бог був людиною. Він любив не лише вчені дискусії та гру на скрипці, а й тушковану баранину. А ще він любив жінок...

Скільки б жінок не “вклали” до ліжка великого фізика, жодна біографія не обійдеться без згадки про трьох з них. Ці три карти з колоди долі випали точнісінько за традиційною формулою: перша – для розуму, друга – для дому, третя – для серця... Важко собі уявити, що у генія було перше кохання, друге, третє...

Для розуму

Розум Ейнштейна, його винятковий інтелект, яким впродовж десятиліть захоплювалось людство, розвивався дуже повільно. Не кожен геній в дитинстві був вундеркіндом, але маленький Альберт не дотягував навіть до середнього рівня: дуже пізно почав говорити, іноді впадав в безпричинну лють, а весь інший час був повільним і апатичним. Ровесників догнав досить швидко, і в школі його дражнили не за тупість, а за чесність і наївність.

До речі, улюблена легенда двійчників – про те, що Ейнштейн погано вчився в школі, і його звідти вигнали, не більше, ніж хибна думка. Він терпіти не міг дисципліни, ненавидів атмосферу, що панувала в гімназії. Викладачі молодших класів манерами нагадували йому фельдфебелів, а старших – лейтенантів. Викладачі не любили його, бо його поведінка ставила під сумнів струнку систему освіти. Мюнхенську гімназію покинув сам.

Пізніше, в Цюрихському технологічному інституті, Альберт теж не вирізнявся старанністю, ретельністю та посидючістю. Його інтелект міг розвиватись тільки під час наукових розмов, диспутів.

Найбільш бажаною співрозмовницею незабаром стала Милева Марич – студентка родом із Сербії і єдина жінка на курсі. Безперечний математичний талант поєднувався в ній з такою ж безперечною зовнішньою непривабливістю. Великорота, пласкогруда та ще й кульгава іноземка була на чотири роки старшою від красеня Альберта, який погодився стати чоловіком Милеви, але на абсолютно ієзуїтських умовах. Крім домашніх обов'язків, вона мала виконувати для нього всі наукові розрахунки, не мала права претендувати на час чоловіка і вимагати від нього проявів почуттів. Побралися 1903 року, через рік у них народився син Ганс Альберт. Милева настільки гарно розбиралася в фізиці та математиці, що дехто оголошує автором теорії відносності саме її, а Ейнштейна – таким собі інтелектуальним сутенером. Сімейне життя наших героїв не склалося. Народження другого сина Едуарда, який виявився розумово неповноцінним, не врятувало сім'ю. Коли Ейнштейна переманили на роботу в Берлін, Милева поїхала з ним, але, розуміючи, що все закінчено, незабаром (в 1914 р.), мотивуючи свій від'їзд хворобою дітей, повернулася до Цюриха і з того часу з чоловіком не бачилась. Проводжаючи їх, Ейнштейн, кажуть, просльозився, але більше ніяких ознак смутку чи горя не проявляв. І це зрозуміло: він давно готувався поєднати свою долю з іншою, яка стала на багато років берегинею його домашнього вогнища.

Для дому

З молодою вдовою Ельзою Левенталь Альберт зійшовся ще в 1912 р. На знайомство часу не втрачав: Ельза доводилась йому двоюрідною сестрою по матері і троюрідною – по батькові. Якось приїхав до Берліна у справах, заглянув до кухні, яку не бачив з дитячих років, – і закохався з першого погляду.

Ельза була значно молодшою від Милеви і значно симпатичнішою. І головне – вона ніколи і нічого не вимагала.

Розлучення Альберта і Милеви тривало довго – частково через світову війну, але в основному через Милеву, що вперто відмовлялась відпустити чоловіка на всі чотири сторони. Ейнштейнові довелося не тільки документально визнати свою зраду і факти рукоприкладства, але й пообіцяти колишній дружині Нобелівську премію – він не мав сумніву в тому, що рано чи пізно він її отримає. Нарешті весною 1919 р. Ельза і дві її доньки від першого шлюбу на законних підставах оселились в будинку Ейнштейна.

Незабаром він дійсно отримав Нобелівську премію і чесно перевів всі гроші Милеві. Ельза свято вірила, що її обов'язок – створювати прославленому чоловікові всі умови для нових глобальних відкриттів. Поводила вона себе так: ніколи ні в чому не суперечила йому, не претендувала на його дорогоцінний час, за першим же знаком покірно виходила з кімнати... Вона не мала права заходити до його кабінету, і навіть спальні у них були в різних кінцях будинку. Але ці жертви не обтяжували Ельзу, як і розмови про те, що вона, така посередність, не заслуговує на такого чоловіка. На плітки вона просто не зважала. І вона була винагороджена – коханок у Альберта був не один десяток, але тільки її ім'я історія навіки поєднала з ім'ям генія. А об'єкти палкої пристрасті Ейнштейна, як правило, не затримувались надовго в його серці. За одним-єдиним винятком...

Для серця

Увага жінок була хоча й найприємнішою, але тільки частиною життя суперзірки. Його запрошували виступати на мітингах, з'їздах, зборах, відкриттях і закриттях, але найчастіше йому доводилось читати лекції про свою теорію – з цими виступами він об'їздив безліч країн. Під час турне по США дізнався, що до влади в Німеччині прийшли фашисти, і про повернення додому не може бути й мови.

Американський уряд довго вирішував, чи можна видати Ейнштейнові дозвіл на проживання у США, бо він вважався неблагонадійним (пацифістські переконання, сionістські ідеї, соціал-демократичні погляди). Нарешті, велике сімейство – А. Ейнштейн з Ельзою та доньками, його молодша сестра Майя і старший син Ганс з сім'єю – оселилось в Принстоні, штат Нью-Джерсі, де Ейнштейн почав працювати в Інституті вищих досліджень. На знак поваги до нового співробітника адміністрація інституту вирішила встановити перед входом його бронзовий бюст. Так Альберт познайомився з знаменитим скульптором Сергієм Коненковим і його дружиною Маргаритою.

Маргарита подобалась не лише своєму чоловікові, а й Шаляпіну, і Рахманінову, і десяткам менш відомих чоловіків. Їй було вже під сорок. Її фігура, яка служила моделлю для кращих робіт Коненкова, приваблювала все менше захоплених поглядів. Але серед них виявився погляд самого Ейнштейна...

Маргарита ще до знайомства з Ейнштейном подружилася з однією з доньок Ельзи (своєю тезкою Марго) і спочатку їздила до Принстона начебто погостювати у подруги. А коли в 1936 р. Ельза померла, закохані перестали таїтися. Коненков зробив вигляд, що нічого не помічає.

Ми можемо тільки здогадуватися про почуття Маргарити, а Ейнштейн був на верху блаженства. Вперше за багато років він викликав інтерес у жінки не як великий геній. Для неї він був ще міцним чоловіком, дотепним співрозмовником і дуже палким коханцем. Якось, намальовавши себе і Маргариту, він назвав цей портрет Альмаром (за початковими буквами їхніх імен), і з того часу це слово стало їхнім спільним ім'ям. Він писав їй вірші. Він навіть терпів її улюбленців – дресированих пацюків, яких вона всюди носила з собою.

Цікаво, що подумав він, коли в серпні 1945 р. до нього прийшла схвильована Маргарита і розповіла неймовірну історію: виявляється, вона багато років виконувала завдання радянської розвідки, тепер її відкликають до СРСР і там розстріляють,

якщо вона не привезе дані про ядерні випробовування в США...? Вербування відбулося бездоганно: геніальний Ейнштейн так і не повірив, що всі 10 літ прекрасного роману були тільки підготовкою до “моменту Ікс”. Він погодився зустрітись з шефом Маргарити (він діяв під ім'ям “консула Михайлова”) і передав йому деякі атомні секрети, до яких мав доступ. А через тиждень назавжди попрощався з засмученою Маргаритою (хто знає, може, вона насправді кохала його), подарував їй на пам'ять свого іменного годинника і потім ще довго писав листи в Москву, але відповіді, як ви здогадуєтесь, так і не отримав...

Незрозуміло, як ФБР не вирахувало Маргариту. І наші відрікаються від неї. Тільки генерал Судоплатов проговорився: “наш старий перевірений агент”. Радянський Союз не міг визнати, що секрет атомної бомби ми вкрали. Наші вчені успішно працювали, але перша атомна бомба була точною копією американської. Чи правда всі ці шпигунські пристрасті, чи красива легенда, ми не знаємо. Військові відомства обох сторін зберігають мовчання. А правдою є те, що Ейнштейн до самої смерті зберігав пледи, люльки, олівчики, колись давно подаровані йому Маргаритою. А ще збереглися дуже зворушливі листи геніального фізика, де стільки палкого кохання, що забуваєш про те, що їх писав літній чоловік і зовсім не професійний поет:

*Тобі не вирватись
Із сімейного кола –
Це наше спільне нещастя.
Крізь небо невідворотно
І правдиво прозирає наше майбутнє.
Голова гуде, як вулик,
Знесилили серце і руки.
Приїзди до мене в Принстон,
На тебе чекають спокій і відпочинок.
Ми будемо читати Толстого,
А коли тобі набридне, ти піднімеш
На мене очі, сповнені ніжності,
І я побачу в них відблиск Бога...*

...18 квітня 1955 р. найбільший мудрець сучасності помер від розриву аневризми брюшної аорти. Помер уві сні. Хто ж з його супутниць з'явився йому в останньому сновидінні? Талановита, але стервозна Милева; надійна, але нудна Ельза; прекрасна, але брехлива Маргарита?.. Жодна з них не була досконалою, жодна не наблизилася до світової гармонії, закони якої він намагався збагнути. Можливо, з цією задачею він впорався сам. І в останню мить життя з'явилися перед ним у всій красі нові рівняння, що пояснюють світ – джерело слави майбутніх геніїв...

Ненавидів культ особистості. Заборонив будь-які погребальні церемонії. 12 найближчих людей йшли за труною. Місце і час похорону не були відомі більше нікому – так написано в заповіті. Промов не було. Спалили в крематорії. Попіл розвіяли за вітром.

І на завершення нашої розповіді – рубрика:

Ейнштейн – суперзірка

Сьогодні нам важко навіть уявити масштаби популярності Ейнштейна в першій половині ХХ століття. Правда, до кінця життя сам учений не міг збагнути причини своєї світової слави. Ефектні заголовки англійських, американських і багатьох інших газет 1919 року:

“Революція в науці”, “Нова теорія будови Всесвіту”, “Знищення механіки Ньютона”, “Промені вигнуті, фізики розгублені”, “Теорія Ейнштейна торжествує”. Це було початком ейнштейнівської легенди, яка триває і до цього часу. Викривлений простір і відхилення променів світла, – ці слова, що б вони не означали, зачаровували публіку. Це був гімн розумові, що прозвучав після безглузлого варварства першої світової війни.

Репортерам повезло. Замість типового академіка вони побачили ексцентричного типа зі скуйовдженим волоссям, зухвало привабливого, з почуттям гумору, що переходило в сарказм.

Ефектна і колоритна фігура вченого, фотогенічність ви-кликали шалений інтерес. “Від мене хочуть статей, заяв, фото-

графій, – писав він на Різдво 1919 р. – Все це нагадує казку про нове плаття короля і віддає безумством, але невинним”. ЗМІ створили імідж мудреця і оракула, і тепер уваги Ейнштейна вимагав весь світ. Донька лорда Холдейна при зустрічі з ним знепритомніла. А під час поїздки до Женеви його брали в облогу натовпи молодих дівчат, одна з них навіть намагалась вирвати у свого кумира пасмо волосся на пам’ять. На його честь називали сигари, немовлят, телескопи; нескінченим потоком йшли листи. Йому писали шанувальники, релігійні психопати, шарлатани, що просили грошей, громадські організації та рухи, що просили у нього підтримки, школярі і, нарешті, одна маленька дівчинка, котра запитала: “А ви дійсно є?”.

До своєї слави спочатку ставився з гумором, потім з відразою і нарешті зовсім збайдужів. Від урочистих офіційних обідів відмовлявся, називаючи їх “часом годування звірів у зоопарку”. Куди б він не прийшов, він завжди був у центрі уваги, особливо жіночої. У жінок раптом виникала незрозуміла пристрасть до науки – предмета, що зазвичай викликав у них сонливість.

Ейнштейн А. став іконою, і поглянути на нього поновому дуже непросто. Під час перебування в Японії натовп чекав цілу ніч, коли Ейнштейн вийде на балкон. Йому було всього 26 років в 1905 р., коли він опублікував спеціальну теорію відносності, але образ його склався з тих рис, які з’явилися у нього через півстоліття, в останні роки життя. Образні метафори давно перетворились в кліше. Письменник Ч. П. Сноу сказав: “На перший погляд, перед нами натхненний святий, що трішечки схожий на опудало”. Для масової свідомості Ейнштейн став втіленням ексцентричного генія, який показує язика прямо в об’єктив фотографам і ходить в туфлях на босу ногу. Його оточував ореол святості.

І попри всі іміджі і метафори раптом таке зізнання нещасної людини: “Я ні в чому не відбувся. Я не відбувся як чоловік, я жодну жінку не зробив щасливою, я не відбувся як батько і не відбувся як вчений”. І ще одна фраза зі щоденника: “Сучас-

ники вбачають в мені єретика і реакціонера, який пережив самого себе”.

Існує легенда, що перед смертю Ейнштейн спалив свій архів і сказав, що без його відкриттів людству буде краще жити. І начебто разом з ним поховали попіл рукописів (за іншою версією розвіяли за вітром). Він вважав, що ці знання можуть тільки зашкодити людству.

Що це були за роботи? Відповідь великий фізик забрав із собою. Є тільки припущення. В останні роки працював над створенням Єдиної теорії поля. Її сенс полягає в тому, щоб за допомогою рівняння описати взаємодію трьох фундаментальних сил: елетромагнітних, гравітаційних і ядерних. А для пересічної людини існує ще й таке пояснення: геніальний вчений вирішив забрати у могилу таємницю реальності прориву в інший вимір. Звичайно, це всього – навсього гіпотеза. І цілком може бути, що Ейнштейн говорив і писав зовсім не про те, що йому приписується...

Нас не шокує, коли велетенський портрет Ейнштейна слугує тлом для танців напівоголених дівчат на карнавалі в Ріо-де-Жанейро, як це було в 1996 р. І як цілком нормальну ми сприймаємо інформацію ЗМІ про ейнштейнівський фестиваль в Швейцарії цього року, де, крім демонстрації експериментів вченого, можна побачити балет “Ейнштейн”.

Не можна не сказати, що основні головні болі ХХ–ХХІ ст. влаштував людству саме Ейнштейн. Наприклад, Ізраїль і Палестина. Це була його ідея – заснувати ізраїльську державу. Йому навіть надійшла пропозиція у 1952 р. стати президентом Ізраїлю, але він її відхилив. Він “подарував” нам проблему атомної бомби, ідею світового уряду. Антиглобалізм, який ми сьогодні спостерігаємо, – саме те, чим ця ідея обернулася. Можливо, не випадково на всім відомій фотографії він показує язика: мовляв, людство про мене ще згадає. Принаймні, не забуде...

Післямова

Ми вважаємо, що студентство – це вже достатньо самостійна верства населення; але що стосується самовиховання та загальної самостійної освіти молоді – тут наша допомога не зашкодить. Пропоновані нами заходи привертають увагу молоді до багатьох сторінок літературної спадщини, історії, культури, моралі та мають широкі можливості для розвитку і поглиблення інтересу до книги.

Систематичне читання, активна участь в просвітницькій роботі бібліотеки заохочують студентів до більш сприйнятливо-го та творчого осягнення світу, підвищують рівень їх естетичного розвитку.

Читачі відвідують бібліотеку не лише заради книг, але й задля спілкування та відпочинку. Цьому сприяють вільні, невинушені демократичні співбесіди на-рівних, повага до студентів. Монологове мислення поступово відступає, набирає силу діалоговий стиль. Безпосередньо контактуючи з читачами, ми підвищуємо ступінь довіри молоді до думки бібліотекаря, який бачить своїм завданням виховання культурної особистості, здатної до постійної самоосвіти та саморозвитку.

Інноваційні переміни – невід’ємний атрибут сьогодення. Змінюються погляди людей, а поряд з ними і вимоги до різних форм роботи. Все частіше поширюється думка про те, що старі форми роботи з читачем відживають, але це не так, і відмовлятися від них рано: вони опробовані часом і подобаються людям. Але разом з тим, ми завжди у творчому пошуку нових форм, нових ідей, нових підходів у просвітницькій роботі; і в цьому питанні у нас є свої успіхи. У серпні 2007 року за вагомий внесок у розвиток бібліотечної справи, популяризацію української мови та літератури колектив бібліотеки Хмельницького національного університету нагороджено обласною премією ім. Мелетія Смотрицького в галузі бібліотечної роботи.

Зазначені напрямки просвітницької і освітньо-виховної роботи бібліотеки, звичайно, не охоплюють весь простір духовного впливу на читачів. В цьому разі мова йде про особливості освітнього та інформаційного процесу, які домінують у сучасній освіті та культурі.

Додаток А

**Бібліографія просвітницької роботи
наукової бібліотеки ХНУ за 2002-2007 роки**

1. В гостях – лауреат // Високий замок. – 2002. – 3 травня. – С. 3. (Високий замок плюс Хмельниччина) [Зустріч у “Літературній вітальні” бібліотеки Технологічного університету Поділля з письменником М. Мачківським].

2. Глібов і Поділля // Високий замок. – 2002. – 29 березня. – С. 2. (Високий замок плюс Хмельниччина) [Літературні читання у бібліотеці Технологічного університету Поділля, присвячені 175-річчю від дня народження Л. Глібова].

3. Гнатюк В. Висока гора Леоніда Глібова // Літературна Україна. – 2002. – 11 квітня. – С. 6. [Літературні читання у бібліотеці Технологічного університету Поділля, присвячені 175-річчю від дня народження Л. Глібова].

4. Гнатюк В. Подільські стежки Леоніда Глібова // Проскурів. – 2002. – 5 квітня. – С. 14. [Літературні читання у бібліотеці Технологічного університету Поділля, присвячені 175-річчю від дня народження Л. Глібова].

5. Драчук Р. Продовжуючи традиції просвітительства // Університет. – 2005. – №7. – С. 8. [Відділ літератури гуманітарного профілю бібліотеки].

6. Драчук Р. Місце бібліотеки в гуманізації навчання та виховному процесі вищого навчального закладу // Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві. – 2003. – С. 59–64. [З досвіду просвітницької роботи бібліотеки Технологічного університету Поділля].

7. Іов В. “Храм Слова” Галини Сагач // Проскурів. – 2005. – № 95–96. – С. 13. [У бібліотеці ХНУ відбулася презентація “Школи риторики”].

8. Іщенко Л. Молоді про козацтво // Університет. – 2004. – № 3. – С. 11. [Літературна вітальня бібліотеки приймала гостей – представників Подільського полку Характерного козацтва].

9. Іщенко Л. Пам'ятає ті роки / Л.Іщенко, Н. Леденьова // Університет. – 2004. – № 4. – С. 2. [В рамках циклу “Зустріч з цікавими людьми” у бібліотеці ХДУ відбулась зустріч студентів із Савчук Л.П.].

10. Іщенко Л. Свято рідної мови // Університет. – 2004. – № 8. – С. 4. [У бібліотеці відзначали День української писемності та мови].

11. Іщенко Л. Філософ-легенда // Університет. – 2004. – № 8. – С. 8. [Міжнародного дня студентів бібліотека провела годину філософських роздумів присвячену І. Канту].

12. Іщенко Л. Слухайте небайдуже слово // Університет. – 2006. – № 10. – С. 10. [Просвітницька робота бібліотеки].

13. Леденьова Н. Вшановуючи Кобзаря // Університет. – 2004. – № 2. – С. 10. [У бібліотеці ХДУ пройшов вечір-вікторина “Гортаючи сторінки Кобзаря”].

14. Леденьова Н. Графіка майбутнього // Університет. – 2004. – № 1. – С. 11. [Зустріч молодого художника К. Годимчука зі студентами факультету технологій та дизайну в бібліотеці ХДУ].

15. Леденьова Н. Студенти духовно збагачуються // Університет. – 2004. – № 3. – С. 11. [У бібліотеці ХДУ плідно працює сектор просвітницької роботи, діяльність якого спрямована на сприяння підвищенню духовного і творчого розвитку студентів].

16. Окіпний В. Бібліотека – студентам // Проскурів. – 2003. – № 43–44. – С. 5. [Відділ гуманітарних знань бібліотеки Технологічного університету Поділля провів серію заходів з вивчення історії України та світу, години поезії, заходи про різні події із життя Т.Г. Шевченка].

17. Окіпний В. В гостях – лауреат міжнародної премії // Подільські вісті. – 2002. – 23 квітня. – С. 4. [Зустріч у “Літературній вітальні” бібліотеки Технологічного університету Поділля з письменником М. Мачківським].

18. Онищук Т. Несить із собою Добро! // Університет. – 2006. – № 9. – С. 10. [Зустріч студентів з письменником В. Горбатюком у бібліотеці ХНУ].

19. Сидоренко О. Акція триває // Університет. – 2006. – № 10. – С. 9. [Акція “Подаруй бібліотеці книгу”].

20. Ткач В. 30 років самовідданого служіння освіти // Університет. – 2005. – № 10. – С. 2. [Бібліотека ХНУ провела зустріч студентів, викладачів, співробітників університету з ректором М.Є. Скибою у межах роботи клубу “Зустріч з цікавою людиною”].

21. Ткач В. Тарасова скарбниця // Університет. – 2006. – № 5. – С. 5. [Вечір шевченківської поезії провели група студентів та працівники бібліотеки].

22. Чабан К. Дарунок від митця // Проскурів. – 2006. – № 5–6. – С. 13. [В приміщенні бібліотеки ХНУ відкрито персональну виставку Єдварда Рафаїловича Міляра].

Зміст

Передмова	3
Книжкова виставка як засіб реалізації освітньої функції бібліотеки	4
Літературна вітальня гостинно запрошує	7
Вікно у великий світ: робота клубу цікавих зустрічей.....	13
Літературно-мистецька година “На вічному шляху до Шевченка”	15
Урок-роздум “Книга на тлі доби” (до Всесвітнього дня книги і авторського права)	21
Година цікавих повідомлень “Дещо стосовно Ейнштейна”	43
Післямова.....	58
Додаток А Бібліографія просвітницької роботи наукової бібліотеки ХНУ за 2002–2007 роки..	60

Інформаційно-методичне видання

***Драчук Раїса Василівна,
Іщенко Людмила Іллівна***

Ми в душах храм будуємо . . .

Відповідальний за випуск: ***О.Б. Айвазян, В.С. Яремчук***

Художнє оформлення обкладинки: ***О.С. Ванчурова***

Комп'ютерна верстка: ***О.С. Нечипорук, О.В. Чопенко***

Підписано до друку 2.10.2007

Формат 30×42/4. Папір офс. Гарн. Times New Roman
Друк різнографією. Ум. друк. арк. 3,73. Обл.-вид. арк. 3,19

Тираж 200. Зам. № 288

Віддруковано в редакційно-видавничому центрі ХНУ
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1